

igazgatóként, de a városi vezetés nem nézte őt jó szemmel, „osztályidegen” lett, tudományos érdemei sem számítottak. Az 1956-os őszi forradalom utáni „tisztogatásba” – hamis vádat kreáltak ellene – ő is belekerült. Kénytelen volt egy muzeológusi állásba távozni a jó hírek örvendő Jósza András Múzeumba, Nyíregyházára, vállalva a sok időt felemészítő, de mint feleségének önéletrajza tanúsítja, a nyugodt olvasgatást is biztosító napi ingázást. Hat tartalmas múzeumi esztendő után, 1963 és 1975 között az utolsó szíve szerinti munkahelyén, a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban, mint igazgató dolgozott „munkajogilag” is aktív éveiben. Azt követően – változatlanul ingázóként – még közel két évtizedig munkálkodott a nagyon jó munkatársi szellemiségű, őt nagy szeretettel körülvevő nyíregyházi közösségben. (Az életét megszépítő harmóniáról szívesen beszélt nekem is a levéltárigazgatók évi kétszeri összehívott tanácskozásain, az esti sétákhoz többnyire társított beszélgetések során.)

Előzetes sejtéseivel szemben, a szabolcsi megyeszékhelyen Balogh István megbecsülést és bizalmat élvezhetett. A bizalmat érezve, az akkori levéltári tennivalókat jellemző napi igazgatási, iratbegyűjtési, rendezési, nyilvántartási feladatok gondos ellátása mellett, a minisztérium támogatását is bírva, visszatérhetett a közel három évtizede kezdett történeti kutatásokhoz. Témaválasztásában kiemelt helyet kapott a Debrecennél sokkal kevésbé kutatott Nyíregyháza és vonzásvideke múltja. Az egymást követő dolgozatokkal, a további levéltárakra kiterjesztett feltárásokkal együtt a fáradhatatlan Balogh István végre országos kitekintésű és egyéni megközelítésű táji szintéziseket alkothattott. Ezek legismertebbjei a Szabó István szerkesztette, 1965-ben megjelent, két kötetes agrártörténeti alpmunkában láttak napvilágot. Néprajzi kismonográfiát írt a Hajdúságról, majd Debrecenről (1969, 1973), minden korábbinál alaposabban megvilágította a debreceniség tartalmát. Címzavak sorát írta meg a Néprajzi Lexikonba. Levéltári elődjével, a kiváló felkészültségű Hársfalvi Péterrel, az irodalomtörténész Margócsy Józseffel és másokkal együtt jelentős részt vállalt a nyíregyházi főiskolai képzés elindításában és erősítésében is, szívesen foglalkozott a szakdolgozatot írókkal. 2007. május 4-én egy kivételes emberi és tudományos értékeket felmutató életutat szakított meg a halála.

Személyes élményekre is építő, rövid emlékezésünket zárva ki kell emelnünk azokat a példás törekvéseket, amelyek Balogh István személyének méltó megbecsülését, kiváló munkáinak a tudományban és a közismeretben a folyamatos kamatoztatását szolgálják. A születése 70. évfordulóján tartott nyíregyházi, a 80. évfordulóján sorakerült debreceni, a 90. éves szabolcsi tisztelgő ülészekokon és a kapcsolódó kiadványokban a történész, a néprajzkutató tábor jelesei – köztük az életútját baráti erővel támogató, elismertetéséért kitartóan küzdő Balassa Iván – a múzeumi és a levéltári gárdával közösen méltatták a munkásságát. A publikációk sorából kiemelkedik Rácz István professzor elemzése Balogh István tudományos pályájáról. Igen fontos életmű-bibliográfiájának közzététele is.

A legtöbbet a hozzá méltó emlékkörzésben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár tette, az évenkénti megemlékezéseken túl négy önálló kötetel fejezte ki nagyrabecsülését Balogh István iránt, Kujbusné Mecsei Éva, Henzsel Ágota és Lácay Magdolna az együtt töltött években kialakult hálás tisztelettel vezérelt közreműködésével. Kilencvenedik születésnapján egy rangos tisztelgő kötetel köszöntötték Balogh Istvánt (Thesaurus solemnis, 2002). 2007-ben kiadták Nyíregyházához és megyéjéhez kapcsolódó tanulmányainak igen jó válogatását, 2010-ben megjelentették hűségese felesége, a tanítónő Dávid Gabriella műves önéletrajzát, 2012-ben pedig Balogh István nyugodt hangvételével is izgalmas, őszinte önéletrajzát, „Nekem szerencsém volt” címen, értékes és megjelenítő erejű fotóemlékekkel kísérve.

Szabó Ferenc

Hová röpül a páva?

Negyven éve jelent meg

a Honismereti Híradó különszáma

Az 1960-as évek végén a magyar szellemi élet nevezetes eseményére került sor: a Magyar Televízió meghirdette és lebonyolította a „Röpülj páva” népdalversenyt, aminek nyomán Röpülj páva-körök száza alakultak az országban. A Hazafias Népfront „*Hová röpül a páva?*” témában szakmai tanácskozásokat rendezett, ezek anyagából dr. Morvay Péter módszertani kötetet állított össze, ami 1972-ben meg is jelent, mint a *Honismereti Híradó* „nulladik” évfolyamának különszáma.

Ezek az események nem voltak előzmény nélküliek. A Hazafias Népfront 1961 és 1969 között HONISMERET címmel 11+1 füzetben¹ jelentette meg a „házon belül” *szürke füzetek*nek nevezett, elsősorban a honismereti szakkörvezetők számára készült módszertani kiadványát. Ezekben ugyan nem sok szó esik a népdalokról, de foglalkozott a folklórral, a népi játékokkal és általában a hagyománnyal. Semmi esetre sem tekinthető tehát véletlennek, hogy amikor 1969-ben a Magyar Televízió megrendezte az első és legsikeresebb „Röpülj páva” népdalvetélkedőt, az ebből kibontakozó pávaköri mozgalom a Kórusok Országos Tanácsa (KÓTA) mellett elsősorban a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságában találta meg fő támogatóját.

A televízió Röpülj Páva vetélkedőjét a hazai újságírás részéről a szokásos fintorgás kísérte. Egy Brauer János nevezetű csúfondóroson kérdezte: „Ugyan biza, ki énekel ma még magyar népdalt?”, a kabarék „Röpülj pulykázta”, s a legjobb énekes versenyzőknek közelharcot kellett vívniuk a tv-beliakkal, hogy a legtokéletesebb módon, zenekari kíséret nélkül énekelhessék az általuk kiválasztott balladákat. Ám a vetélkedő lelkének, a szívének – és legjobb tudását – beleadó Vass Lajosnak és néhány fegyvertársának köszönhetően a televízió közepszerűségével szemben győzött a minőség, az *eredeti népdal*. A szél kedvezőre fordult, fel lehetett vonni a vitorlákat, s elindult útjára a magyar népdal hajója. Százával alakultak az éneklő közösségek, visszapattantak róluk a nacionalizmust kiabáló rosszindulatú rágalmak, kicsorbult az előfőtására felsorakozott pártállami (vagy állampárti) igyekezet. Vass Lajosék kiengedték a szocialista kulturális politika palackjába gyömöszölt magyar népdalt, amit aztán már nem lehetett visszaparancsolni.

Mint Kossuth toborzójátja nyomán a fegyverre kapott parasztok, úgy „keltek föl”, alakultak ország-szerre a *Röpülj páva körök*. Hogy a lelkesedésen kívül egyebekkel is föl legyenek vértelve ezek a csoportok, a KÓTA Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szervezete 1971-ben módszertani tanácskozást szervezett a témában és az elhangzottakat kiadványban jelentették meg.² „*Bebizonyosodott – írják a szerzők –, hogy a tv által elindított »Röpülj páva« vetélkedő mozgalmat teremtett a ma is élő, ma is igényelt népdal és népi művészet mellett. [...] Azt szeretnénk, ha ez a mozgalom nem hirtelen fellángolást, kampányfeladatot jelentene népművelőinknek, a művelődéspolitikai irányítóinak, hanem alapos, átgondolt munkát.*” [...] A kiadvány fontos megállapítása: „*A zenekísérettel óvatosan bánjunk! Sokszor tapasztalható, hogy a maga nemes egyszerűségében megszólaló népdal a (rossz értelemben vett) »cigányos« zenekísérettel, oda nem illő hangvételével és akkordmeneteivel, stílusában csökkent értékűvé vagy stílustalanná silányítja...*”. És így tovább, sorra következtek a fontosnál fontosabb, mindmáig érvényes és megszívelendő jó tanácsok.

Ezt követte aztán a HNF Honismereti Klubjában 1971. március 17-én, a Honismereti Bizottság által, *Hová röpül a páva?* címmel rendezett tanácskozás. Simon István megnyitója hozzá illő költői kérdéssel indult, de benne volt ebben a mondatban a mozgalommal kapcsolatos óvatosság, bizonytalanság, talán bizalmatlanlag is: „*Hová röpül a páva? – tehetjük fel a kérdést, de már önmagában az is megnyugtató tény, hogy röpül.*” A tanácskozáson – az ügyes szervezés eredményeként – több munkás (!) felszólalt a Láng Gépgyárból, a nyomdászok is elmondták, elmondhatták véleményüket, de a lényegét egy dr. Kóós Lajos nevű ügyvéd fogalmazta meg: „... azért van szükség a városokban, gyárakban is a népdaléneklésre, népdalkörökre, mert a városi lakosoknak, gyári munkásoknak nagy része faluról felszármazott, a népdalokat magukban hordozó ember. [...] Meggyőződésem – mondta az ügyvéd úr, aki akkor és ott valóban fontos ügyet védett –, hogy ez a mozgalom, amelyet a televízió Vass Lajos közreműködésével ébren tart, felbecsülhetetlen nemzeti kincsünket védi és óvja.”

A tanácskozáson elhangzottakból szerkesztette meg Morvay Péter, később a Honismereti Híradó első szerkesztője a *Hová röpül a páva?* című füzetet, ami – előre tekintve – a Honismereti Híradó külön-számaként látott napvilágot. A közölt anyag rendkívül sokrétű, belelapozva azonnal föltűnik, hogy olyan témákról van itt szó, amikről előzőleg – ha nem is volt kimondottan tabu, de – jó ideje nem lehetett érdemben beszélni. Akkor azonban megtört a jég, számos kérdés került napirendre. Morvay Péter a rádióban 1971 novemberében *Nótafa-iskola* címmel indult sorozatban rejlt lehetőségeket taglalta; Eperjessy Ernő a hazai nemzetiségek körében fellendült népdaléneklési kedvről beszélt; Barsi Ernő pedig arról, hogy a Győr-Sopron Megyei Tanács Művelődési Osztályának felhívására tüstént 17 pávakör alakult, s az 1971. novemberi TV-közvetítés után csak a csornai járásban még 12. Mások elmondták,

¹ A 11. számozott füzetén kívül 1967-ben számozatlan különszám jelent meg a középiskolás és szakmunkás-tanulóknak Kalocsán megrendezett országos honismereti tanácskozásáról. A Honismeret füzeteket Dömötör Sándor szerkesztette.

² Bakonyi Béla – Lajos Árpád – Pataki Sándor – Udvardi Lakatos Endre: Útmutató Röpülj Páva-körök szervezéséhez és működéséhez. Kiadja a KÓTA BAZ megyei szervezete. Miskolc, 1971.

hogy 1972 márciusáig Pest megyében 46 pávakör, Somogyban több mint 50 éneklő csoport jött létre. Kiderült tehát, hogy a televízió nemcsak népszerűtásra, de értékek őrzésére is alkalmas. A tévé népdalvetélkedőjén a közönség beküldött népdalokkal is szavazhatott, de olyan hatalmas mennyiség érkezett, hogy szervezők képtelenek voltak a megadott határidőn belül „feldolgozni”. 1971 nyarán Keszthelyen honismereti szakkörvezető tábor rendeztek 350 történelemtanárr számára, ahol Vass Lajos elmondta, a pedagógusok nagyon sok népdalt ismernek, de nem tudják honnan való és mit érdemes tudni arról a tájról. S „... most, mikor az éneklő kedv így kivirágzott ... – mondta az előadó –, itt az alkalom, hogy lerakjuk az alapjait ennek az éneklő országnak, amiről Kodály Zoltán annyit beszélt.”

Micsoda szellemi zsongás támadt, mennyi kitünő ötlet merült fel! A KÓTA – Vass Lajos és Szathmári Károly vezetésével – a pávakörök rendszeres országos és tájegységi találkozót, a pávakörök szükségleteire tájegységenkénti népdalkiadványokat javasoltak; *Szél Jenő* (akkor a Könyvvilág főszerkesztője) a népdalok pódiumon való éneklésének, s az éneklés pódiumképes kíséretének kidolgozását szorgalmazta. Mindenki boldog volt, örült a pávakörök kivirágzásának, de aggódott is mindenki, hogy miként fog ez a kezdeményezés folytatódni? Az aggodalom nem volt alaptalan. Az internacionalista (értsd nemzetellenes) pártvezetést megriasztotta ez a spontán népi kezdeményezés, idegesítette őket a sok erdélyi, felvidéki népdal, s azonnal takaréklángra állították a kezdeményezést. A nagy nehezen sorra került folytatásban (Arany Páva) a hatalmas népszerűségnek örvendő, az egész vetélkedőnek sajátos színt adó Vass Lajost fűlreállították, s helyette „profi” (értsd zsoldos) műsorvezetőket alkalmaztak, miáltal elveszett a vetélkedő lendülete, szakmaisága, bensőséges varázsa. Persze jó volt ez is, sokkal jobb, mint a televízió kommersz és kozmopolita átlagműsora, de az első, az 1969-es Röpülj páva vetélkedőhöz képest az *Arany Páva* nem továbblépést jelentett. Olyan volt az, mint a lombok között születő madárdalhoz képest a kalickába zárt pintyöke fűtörésése.

A Honismeret folyóirat első, negyven esztendeje megjelent különszámának elévülhetetlen érdeme, hogy a magyar népdal hosszú ideig tartó fagyok utáni csodálatos kivirágzásának emlékét megőrizte. Igazából persze DVD-lemezek tizezreivel lehetne viszonylagos teljességében fölleveníteni, valóságosan közkincsé tenni *annak* a népdalvetélkedőnek az izzó hangulatát, magával ragadó és nemzetkövácsoló erejét. Most, amikor a Duna Televízióban *ismét Röpül a páva*, reménykedhetünk, hogy sikerül megismételni az egyszervolt csodát. Nehezebb körülmények között, hiszen azóta sokat kopott – mert koptatták – a társadalom ízlése, népdal iránti érdeklődése; de talán mégis könnyebb időkben, hiszen nemzeti kultúránk ellenségei mintha már nem hatalmi pozícióból dirigálnának.

Halász Péter

